

Jolanta Gwioździk

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID 0000-0002-2732-4115

Podstawy organizacji Zakładu Naukowego Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu: lokalizacja – budynek – personel

1. Lokalizacja biblioteki i muzeum Zakładu Naukowego Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu

Kwestia realizacji testamentu Wiktora hr. Baworowskiego, „wielkiego współtwórcy i pomnożyciela narodowej kultury”¹, żywo interesowała społeczność lokalne, m.in. dr Jan Bryk w prelekcji w Polskim Radiu w 1933 r. omówił sylwetkę kolekcjonera, „Podolanina z pradziada”², a następnie zwrócił uwagę na brak realizacji jego planów,

1 R. Kotula, *Czy wypełniamy testament Wiktora hr. Baworowskiego? Kilka uwag z powodu zarzutów czynionych dzisiejszym wykonawcom testamentu*, „Słowo Polskie” 1933, nr 141, s. 5.

2 Wiktor hr. Baworowski urodził się w Kotłowie, niedaleko Złoczowa (do rodziny należały także Horodnica i Łoszniów, a na Podolu liczne majątki, m.in. Budzanów, Proszowa, Strussów, Tiutków, Warwaryńce, Werehobuż, Zubów, Bieniawa, Krzywe, Nizborg, Skomorochy, Sokołówka, Turza), lecz mieszkał w Myszkowicach, 12 km od Tarnopola. Na Podolu miał nieruchomości w miejscowościach: Myszkowice, Łuka Wielka, Baworów, Zastawie, Łoszniów, Krowinka, Józefówka (wsie w gminie i parafii Mikulińce, powiecie tarnopolskim). H. Stupnicki, *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicyi i Lodomeryi*, Lwów 1855. Tarnopol założył w 1540 r. Jan Tarnowski h. Leliwa, który wybudował tu zamek obronny, zob. B. Chlebowski, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880–1892, t. 12, s. 187. Miasto następnie było własnością kilku rodów, m.in. Ostrogskich, Zamojskich, Konięcpolskich, Sobieskich, Potockich, Korytowskich, otrzymało liczne przywileje królewskie, a w 1844 r. zostało królewskim miastem wolnym, w związku z czym cesarz Ferdynand I nadał mu herb, zob. B. Chlebowski, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880–1892, t. 12, s. 187–192; J. Jeniek, *Przywileje królów i właścicieli miasta Tarnopola znajdujące się w archiwum miejskim*, Tarnopol, nakładem Kółka Naukowego Tarnopolskiego 1892, s. 5; *Przywileje*, [on-line:] <https://polona.pl/item/przywileje-krolow-i-wlascieli-miasta-tarnopola-znajdujace-sie-w-archiwum-miejjskiem,MzgyNzAz/3/#info:metadata> – 2.05.2022.

dotyczących „oświaty południowo-wschodnich kresów państwa”, czyli utworzenia zapowiadanego w testamencie Zakładu Naukowego w Tarnopolu³.

Wiktor hr. Baworowski w testamencie z 1881 r. uznał, że we Lwowie powinno powstać muzeum sztuk pięknych, a do Tarnopola ma być przeniesiona biblioteka, dotąd znajdująca się w budynku dawnego arsenału Sieniawskich we Lwowie. Miała ona być podstawą Zakładu Naukowego w Tarnopolu, urządzonego na wzór Ossolineum⁴, a służącego lokalnej społeczności⁵. Zasadniczym celem Fundatora było bowiem „jak najczynniejsze współdziałanie w zaniecaniu, podnoszeniu i upowszechnianiu oświaty narodowej”⁶.

Ówczesny dyrektor Baworovianum we Lwowie, dr Rudolf Kotula⁷, odpowiedział na zarzuty związane z realizacją woli Fundatora: przede wszystkim zauważył, że Wydział Krajowy już utworzył „Bibliotekę Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie”, która pomieściła zbiory (biblioteczne i muzealne) z siedzib podolskich Fundatora⁸. Na decyzję o tej lokalizacji wpłynęło pragnienie szybkiego udostępnienia „niecierpliwie oczekującym” czytelnikom materiałów do „badań narodowej literatury, historii, prawodawstwa i sztuki”⁹. Następnie podkreślił, że za obecnym umiejscowieniem biblioteki przemawia zniszczenie Tarnopola, po trzyletniej inwazji rosyjskiej, a następnie bolszewickiej¹⁰. W efekcie mimo odradzającej się kultury umysłowej

3 R. Kotula: *Czy wypełniamy testament...*

4 Wszystkie archiwalia wymieniane w tekście znajdują się w fondach Lwowskiej Naukowej Narodowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka we Lwowie. F. 4, d. 1, rkps 1602, k. 41 v. 47. Baworowskiemu zależało na umiejscowieniu swoich zbiorów w Tarnopolu, nawet planował, że „Gdyby wszelako [...] moja powyżej [w testamencie – JG] wyrażona wola w życie nie weszła, na ten czas już nie mojej familii, lecz miastu Tarnopolowi nad Seretem w Galicji wschodniej na Podolu leżącym podług powyższej rozprawzonej normy w tymże celu na wieczne czasy cały mój ruchomy i nieruchomy majątek zapisuję”, tamże, k. 25–26. Ostatecznie w takiej sytuacji beneficjentem miały być Brytyjskie Muzeum w Londynie oraz Instytut Francuski w Paryżu, tamże, k. 48.

5 Zbiory, poza rękopisami, inkunabułami i rzadkimi drukami, miały być wypożyczalne. Tamże, k. 23.

6 Tamże, k. 109.

7 A. Bocheński, *Kotula Rudolf Gabriel*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 452–453.

8 Wiktor hr. Baworowski oddał na własność Fundacji, którą nazwał Zakłady Baworowskiego, swoje nieruchomości na Podolu i we Lwowie, a także „wszystkie zbiory [...] znajdujące się po części we Lwowie, po części w majątności Myszkowice”. Tamże. Zbiory we Lwowie i Myszkowicach były w 6 działach: druki, rękopisy, dokumenty, ryciny, obrazy oraz sprzęty artystyczne, zob. F. 4, rkps 1602, k. 39 v. Po śmierci Wiktora hr. Baworowskiego zarząd nad fundacją objął Wydział Krajowy, organ wykonawczy Sejmu Krajowego, a po odzyskaniu niepodległości – Wydział Samorządowy. 11 listopada 1899 r. Wydział Krajowy uchwalił instrukcję dla Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego oraz dla Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu. Zgodnie z nią biblioteka była własnością prywatną Fundacji, oddaną przez Wydział Krajowy do publicznego użytkowania. Zob. J. Gwioździk, *Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra” 2018, nr 4, s. 24.

9 R. Kotula, *Czy wypełniamy testament...*, s. 5.

10 Tamże.

w mieście („młodej ruchliwości umysłowej” Tarnopola¹¹), uznał, że na potrzeby lokalnej społeczności („nowego rodzaju czytelników”¹²) powinien być udostępniony księgozbiór przede wszystkim o charakterze encyklopedycznym.

Departament Fundacyjny wojewody lwowskiego zdecydował zatem o pozostawieniu głównej Biblioteki fundacyjnej we Lwowie oraz zorganizowaniu – zgodnie z testamentem Wiktora hr. Baworowskiego – odrębnego Zakładu Naukowego, jako „ważnej placówki oświatowo-naukowej w Tarnopolu, finansowanej przez Fundację”¹³.

2. Budynek Biblioteki i Muzeum Zakładu Naukowego Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu

Zasadniczą kwestią organizacyjną było ustalenie odpowiedniego pomieszczenia na potrzeby nowej placówki. Wiktor hr. Baworowski wiele lat wcześniej zakupił w tym celu plac w Tarnopolu (zob. il. 1), przeznaczony na budowę gmachu¹⁴ i „umieszczenie zbiorów naukowo-artystycznych, mających ciągle wzrastać, a przy zachowaniu charakteru własności prywatnej, przynosić pożytek naukom i piśmiennictwu narodowemu”¹⁵. Baworowski przewidział także możliwość rozbudowy biblioteki, co jednak nie powinno wpłynąć na symetrię gmachu¹⁶. Dodatkowo miały znajdować się w nim mieszkania dla ordynata (czyli przedpokój, salon, pracownia, sypialnia, kuchnia i miejsce dla służby), dyrektora (przedpokój, salon, pracownia, spiżarnia i kuchnia), bibliotekarza (trzy pokoje, spiżarnia i kuchnia) i trzy pokoje gościnne dla uczonych

11 Tamże. Po I wojnie światowej oraz okupacji rosyjskiej i bolszewickiej odradzało się życie umysłowe w Tarnopolu, działały tu różnego rodzaju organizacje, kilka szkół i seminarium nauczycielskie, mieściły się redakcje czasopism, funkcjonowały dwa teatry i trzy drukarnie. Tarnopol od 1809 do 1918 r. był pod panowaniem austriackim (z przerwą w latach 1809–1815, kiedy zajęli go Rosjanie), zob. J. Leszczyński, *Rządy rosyjskie w Kraju Tarnopolskim 1809–1815*, Kraków–Warszawa 1903. Od 1920 r. Tarnopol był miastem wojewódzkim, zamieszkiwanym przez kilka nacji: Polaków, Ukraińców i Rusinów, Żydów i Niemców. W końcu XIX w. umiejących czytać i pisać było 17,127 mieszkańców powiatu tarnopolskiego, a tylko czytać potrafiło 3160, zob. B. Chlebowski, *Słownik geograficzny Królestwa...*, s. 193.

12 R. Kotuła, *Czy wypełniamy testament...*, s. 5.

13 F. 204, rkps 54, k. 251–252.

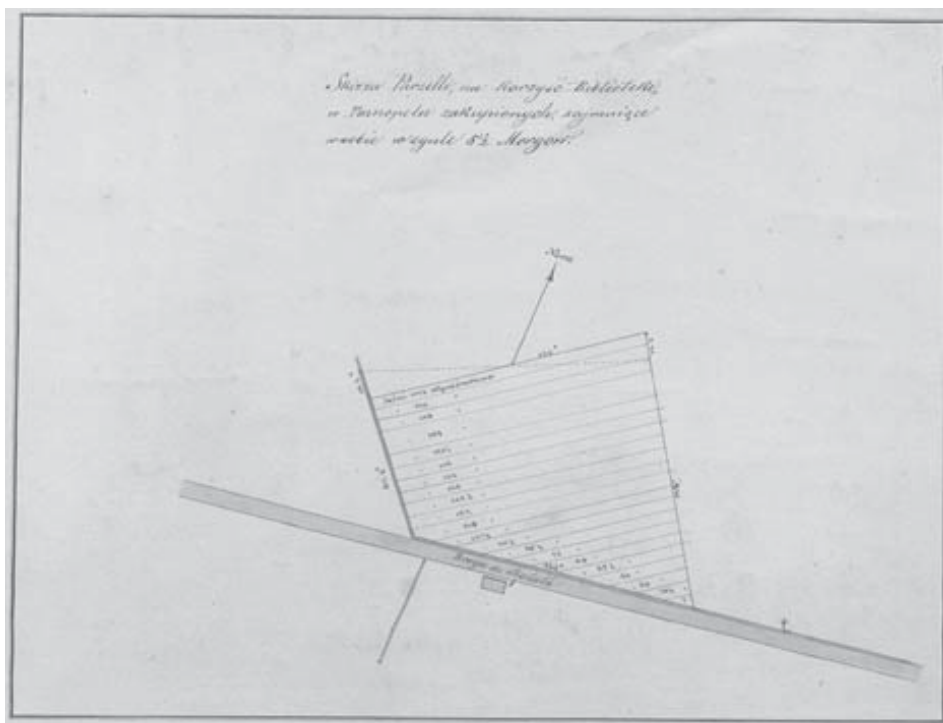
14 W testamencie z 1857 r. Baworowski zaznaczył, by „gmach ten do dziesięciu lat od dnia śmierci mojej był albo kupiony i do swego celu przyrządzony, albo do tego stopnia przynajmniej wybudowany; by moje naukowe artystyczne zbiory wraz z officyalistami i sługami bibliotecznymi umieszczone być mogły, choćby umieszczenie to tymczasowo nastąpić miało, w jakowejś części gmachu, którą wedle planu na później do innych celów przeznaczono”. F. 4, rkps 1601, op. 1, k. 8 r.

15 *Zarysy do budowy gmachu bibliotecznego w Tarnopolu*, F. 4, sygn. 1604, k. 2. Dokumenty związane z planami budowy podpisano 17 grudnia 1862 r. w Myszkowicach. Tamże, k. 40. Projekt budowy był przygotowany przez Emila Kosenbuscha już 12 kwietnia 1859 r.

16 F. 4, rkps 1601, op. 1, kopia z 1837 r., k. 7v. W 1862 r. zbiory liczyły 12 tys. książek i broszur, 1200 rękopisów, 160 dyplomów, 500 autografów, 397 odcisków numizmatycznych, 180 „starożytności”, 160 obrazów i 10 tys. rycin. F. 4, d.1, rkps 1603, k. 79.

i artystów¹⁷. Przewidziano ponadto odrębną salę na zebrania naukowe (posiedzenia rady ordynackiej)¹⁸. Budynek nie miał być w stylu monumentalnym, lecz zostać zaplanowany z „powagą, którą gmach ten jako przybytek zbiorów naukowo-artystycznych mieć powinien”¹⁹, bez „fałszywej okazałości i kosztownych przepychów”, z uwzględnieniem funkcjonalności i zasad bezpieczeństwa (w tym grubości murów i stropów, wytrzymałości dachu, odpowiednio zastosowanych materiałów itp.)²⁰. Na frontonie powinien być umieszczony herb Fundatora. Zasadniczą cechą miała być trwałość budowli, stąd planowano wykorzystanie cegły i kamienia z okolicy Tarnopola²¹.

Il. 1. Parcela, zakupiona na budowę biblioteki w Tarnopolu

Źródło: <https://typoteka.pl/en/typeface/geller>.

17 F. 4, sygn. 1604, k. 6.

18 Tamże, k. 2.

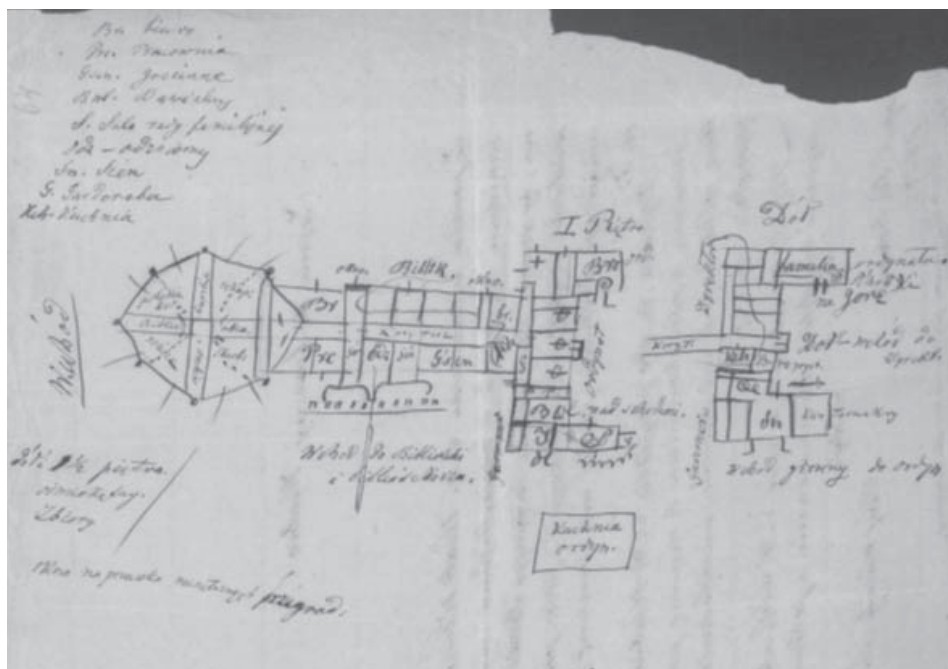
19 Tamże, k. 3.

20 W testamencie Baworowski zaznaczył, że ma to być „w mieście Tarnopolu nad Se-
retem w Galicyji leżącym, w którym to mieście zbiory moje naukowo-artystyczne na wieczne
czasy złożone być mają, zakupiony lub wymurowany gmach biblioteczny, powagą kształtu,
trwałością struktury, rozkładem wewnętrznym i bezpieczeństwem położenia celowi swemu
odpowiedni”. F. 4, rkps 1601, op. 1, kopia z 1837 r., k. 7v.

21 F. 4, d.1, rkps 1603, k. 16.

Trzy główne części budynku miały być przeznaczone na: zbiory naukowo-artystyczne, salę „familijną” i mieszkania (zob. il. 2). Biblioteka była przewidziana na 50 tys. tomów i 10 tys. rękopisów, które miały zająć 4–5 sal, zaopatrzonych w szafy wysokie, stojące wzdłuż ścian, i niskie, z szufladami i drzwiczkami, rozmieszczone na środku²². Szczególnie cenne zbiory umieszczano w skarbcu. Odrębnie usytuowano „gabinet starożytności”, archiwum, kancelarię (z kasą), a także gabinety dyrektora i bibliotekarza. Sala „familijna” powinna być „rozmiarów okazałych”, z dobrymi proporcjami, z obrazami na ścianach, zdobiona „wedle tradycji” w dawnej Polsce. Baworowski podkreślał także znaczenie lokalizacji budynku w ogrodzie (odpowiednio ogrodzonym), graniczącym z parkiem publicznym. Ostatecznie jednak najpewniej nie doszło do budowy biblioteki, skoro w testamencie z 1881 r. Baworowski zalecał zakup w tym celu odpowiedniego gmachu w Tarnopolu²³.

Il. 2. Plan sytuacyjny biblioteki w Tarnopolu

Źródło: F. 4, rkps 1604, k. 64.

²² Tamże, k. 5. Na budowę i urządzenie gmachu Baworowski przeznaczył 80–100 tys. zł. Powinien przy tym być rozpisany konkurs na plan budowy.

²³ Baworowski polecał, by „dom we Lwowie przy ul. Sykstuskiej pod nrem 19 2/4 położony, gdzie się obecnie biblioteka znajduje” był „sprzedany i podobny [...] mający sklepione pokoje na skład zbiorów ma być kupiony lub wymurowany w mieście cyrkularnym Tarnopolu w Galicji wschodniej będącym, w którym to mieście pomienione zbiory na wieczne czasy złożone być mają”, F. 4, d. 1, rkps 1602, k. 23.

Wydział Krajowy, mimo przygotowanych przez Fundatora wytycznych, nie zdecydował się na budowę, lecz na przystosowanie na potrzeby Zakładu tzw. nowego zamku w Tarnopolu: „Podejmując wskazania Wiktora hr. Baworowskiego, który jakby pierwszy regionalista we współczesnym znaczeniu, testamentem swym wyznaczył stworzenie w Tarnopolu dla Podola stosownej biblioteki; Departament fundacyjny przeprowadził [...] remont tzw. zamku fundacji Strzałkowskiego, adaptację odpowiedniego pomieszczenia dla Biblioteki oraz Muzeum prehistoryczno-etnograficznego pod nazwą Zakład naukowy fundacji W. hr. Baworowskiego”²⁴. Wzmianki o zamku obronnym pochodzą z 1566 r., najpewniej wystawił go Jan, a ufortyfikował jego syn Krzysztof Tarnowski. Budynek w końcu XVIII w. przekształcił na pałac Franciszek Korytkowski, a sprzedał miastu Tadeusz Turkuł. Na początku XX w. zamek był prostokątnym gmachem z dwoma bocznymi skrzydłami, dziedzińcem z bramą wjazdową, umieszczoną między dwoma kamiennymi pylonami²⁵. Od strony południowej do zamku przylegał nowy, dwupiętrowy budynek, nazywany „nowym zamkiem” lub zamkiem Fundacji Strzałkowskiego. Był to gmach „zbudowany w czworobok, o jońskiej fasadzie empirowej, z piwnicami ciosowymi o sklepieniach krzyżowych”²⁶, wyremontowany przez władze województwa i miasta²⁷. Mieściło się tu od 1907 r. regionalne Muzeum Podolskie²⁸, otwarte w 1912 r.²⁹, a także od 1936 r. świetlica żołnierska Polskiego Białego Krzyża, z salą teatralną³⁰. W 1925 r. przystąpiono do odbudowy Muzeum: w tym celu wydano odezwę do społeczeństwa kresowego z prośbą o pomoc w gromadzeniu zbiorów (co spotkało się z żywym oddźwiękiem, m.in. swój księgozbiór Muzeum zapisał w testamencie Ludwik Finkel). Muzeum otwarto ponownie 8 września 1930 r.³¹. Ta sytuacja potwierdzała potrzebę

24 F. 204, rkps 54, k. 251–252.

25 Odbudowa zamku trwała od 1926 do 1931 r., odrestaurowany budynek został uroczystie oddany 28 marca na potrzeby wojska (batalionu 54). Zob. M.G., *Odbudowa zamku hetmana Tarnowskiego w Tarnopolu przez 54 p.p.*, „Polska Zbrojna” nr 115, 28 IV 1931 r., s. 5.

26 A. Inlender, *Przewodnik ilustrowany po c.k. austr. Kolejach państwowych*, Zeszyt 32, Wiedeń [s.l.], s. 14.

27 D. Faszczka, *Udział wojska w życiu społeczno-kulturalnym Tarnopola (1921–1939)*, „Niepodległość i Pamięć” 2012, nr 1–2, s. 96.

28 Muzeum Podolskie powstało dzięki inicjatywie prezesa lokalnego Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej i pierwszego dyrektora placówki – Stanisława Srokowskiego. *Muzeum Podolskie w Tarnopolu*, „Świat” 1913, nr 20, s. 9.

29 Wówczas wydano „Przewodnik po zbiorach”, zob. *Przewodnik po Muzeum Podolskiem w Tarnopolu*, Nakładem Koła T.S.L. w Tarnopolu, 1913. Liczne zasoby Muzeum uległy zniszczeniu w 1915, cenny zbiór numizmatyczny wywieziono do Rosji (zwrócono go częściowo w 1929 r.), zob. *Regionalne muzeum podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach*, Tarnopol 1930, s. 3. Por. M. Nałęcz-Dobrowolski, *Zbiory Muzeum Podolskiego w Tarnopolu*, „Muzeum Polskie” 1917, s. 41–52.

30 D. Faszczka, *Udział wojska w życiu...*, s. 96. W pracach czynnie uczestniczył 54 pułk piechoty, pod dowództwem ppłk. Franciszka Polniaszka, członka wielu organizacji i towarzystw kulturalnych i oświatowych w Tarnopolu.

31 *Tarnopol, 1907, Muzeum Podolskie*. Muzeum w polskiej kulturze pamięci, [on-line:] <http://muzeumpamieci.umk.pl/?p=5581> – 5.05.2022. *Regionalne muzeum podolskie T.S.L. w Tarnopolu...*

utworzenia w Tarnopolu nowej instytucji muzealno-bibliotecznej, konsolidującej działania różnych lokalnych organizacji, oraz wpłynęła na decyzję o wyborze budynku na zbiory.

W adaptacji zamku na potrzeby Zakładu Naukowego czynnie uczestniczył Kotula, który 9 maja 1936 r. na polecenie Departamentu Fundacyjnego udał się do Tarnopola, by udzielić konsultacji dotyczących pomieszczeń biblioteki i muzeum. Kotula zapoznał się ze stanem prac oraz planem robót, a swoje uwagi przekazał „komisji technicznej” i prezesowi Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W tych ustaleniach czynnie uczestniczył radca Piotr Dobrzański³². Kolejna wizja lokalna odbyła się 18 czerwca 1936 r., dotyczyła również „pomieszczeń biblioteki i muzeum”³³. W tej sprawie odbyły się następnie konsultacje we Lwowie³⁴. Natomiast 26 września 1936 r. wyjazd do Tarnopola był związany z ustaleniem wielkości zbiorów, które mają być częścią Zakładu Naukowego³⁵. Podobne konsultacje „w sprawach Biblioteki Zakładu Naukowego” odbywały się cyklicznie, np. ok. 15 i 25 czerwca 1937 r.³⁶

3. Organizacja pracy i personel Biblioteki Zakładu Naukowego Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu

Równoległe z adaptacją budynku w Departamencie Fundacyjnym zastanawiano się nad organizacją pracy tworzącego się Zakładu. Chodziło o regulamin jego funkcjonowania oraz zakres pracy personelu. W tej sprawie do radcy Piotra Dobrzańskiego 12 maja 1936 r. została wysłana „Instrukcja Biblioteki Fundacji”³⁷. Jednocześnie 9 września 1936 r. Tymczasowy Wydział Samorządowy w likwidacji podjął kwestię opracowania nowej „Instrukcji dla Biblioteki Fundacji im. Wiktora hr. Baworowskiego oraz dla Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu”. Kotula został zobowiązany do przedłożenia takiego projektu (dawna instrukcja obowiązywała 37 lat, a już w momencie wprowadzenia miała być tymczasowa). W przypadku biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu należało również rozstrzygnąć, czy odpowiedni projekt miał przygotować bibliotekarz tego Zakładu, czy też dyrekcja Biblioteki fundacyjnej we Lwowie³⁸. Następnego pismo w tej sprawie wysłano 9 kwietnia 1937 r., czyli jeszcze

32 *List Rudolfa Kotuli do Tymczasowego Wydziału Samorządowego w likwidacji*, Departament Fundacyjny wojewody lwowskiego, F. 204, rkps 53, k. 131.

33 Tamże, k. 140.

34 Tamże, k. 156.

35 F. 204, rkps 54, k. 13.

36 Tamże, 151.

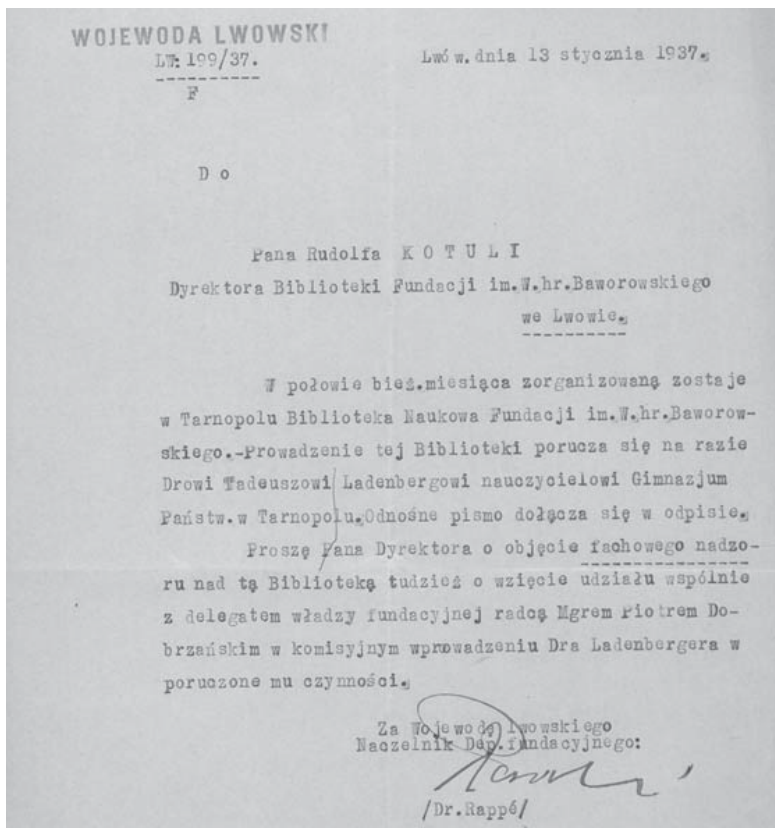
37 F. 204, rkps 53, k. 21; tekst z 1899 r. zob. także tamże, k. 207–213.

38 *Pismo do Rudolfa Kotuli z 9 września 1936 r.*, tamże, k. 173. Kolejne pismo w tej sprawie wystosowano 9 kwietnia 1937 r., wówczas Departament Fundacyjny oczekiwał od Kotuli przedłożenia projektu nowej instrukcji dla Biblioteki Fundacji we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu, czyli Kotula był odpowiedzialny za regulację prawną w obu placówkach, zob. *Pismo do Rudolfa Kotuli z 9 kwietnia 1937 r.*, F. 204, rkps 54, k. 105.

wtedy instrukcja nie była gotowa³⁹, Kotula opracował natomiast zasady pracy bibliotekarza Zakładu Naukowego⁴⁰.

Departament fundacyjny podjął decyzję o utworzeniu od 15 stycznia 1937 r. „Biblioteki Naukowej Fundacji im. Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu”. Wojewoda lwowski Tadeusz Chmielewski 13 stycznia 1937 r. informował o tym ówczesnego dyrektora Biblioteki Fundacji im. Wiktora hr. Baworowskiego, jednocześnie prosił Kotulę o fachowy nadzór nad nowo otwartą placówką⁴¹ (il. 3).

Il. 3. Pismo wojewody lwowskiego do Rudolfa Kotuli

Źródło: F. 204, rkps 54, k. 4.

³⁹ Tamże, k. 105.

⁴⁰ *Pismo Rudolfa Kotuli do Tymczasowego Wydziału Samorządowego w likwidacji, z 21 grudnia 1936 r.* F. 204, rkps 53, k. 214. O regulacjach dotyczących statusu i zakresu obowiązków pracowników Zakładu Naukowego zob. J. Gwioździk, *W służbie biblioteki. Status i obowiązki pracowników Baworowianum we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu jako instytucji dziedzictwa kulturalnego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, t. 17, s. 22–39.

⁴¹ *List wojewody lwowskiego do Rudolfa Kotuli z 13 stycznia 1937 r.*, F. 204, rkps 54, k. 4.

Oficjalna jej nazwa, która widnieje na pieczętkach (prostokątnej i okrągłej), to Biblioteka Zakładu Naukowego Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu. Zarządzał nią (pod nadzorem Kotuli) kierownik Biblioteki i Zakładu Naukowego. Następnie w drugiej połowie 1937 r. dodano informację o otwarciu muzeum, co wiązało się z organizacją drugiej części Zakładu Naukowego (dokumenty podpisywał odtąd kierownik Zakładu, czyli bibliotekarz i kustosz), zob. il. 4.

Il. 4. Pieczętki Zakładu Naukowego Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu

Źródło: F. 204, rkps 54, k. 33, 177.

Istotnym etapem organizowania Zakładu Naukowego w Tarnopolu były kwestie personalne. 23 czerwca 1936 r. wojewoda lwowski zawiadamiał Kotulę o ogłoszeniu konkursu na obsadzenie dwu stanowisk w powstającym Zakładzie Naukowym Fundacji w Tarnopolu (zob. il. 5). Anons w tej sprawie został zamieszczony w „Ilustrowanym Kurjerze Codziennym” w Krakowie oraz w „Dzienniku Polskim” we Lwowie⁴². Podania i komplet dokumentów należało złożyć do 25 lipca 1936 r., a posady miano objąć od 1 września 1936 r. W konkursie wyszczególniono oczekiwania wobec kandydatów.

Kustosz muzeum i kierownik zakładu miał mieć zapewnione wynagrodzenie zgodnie z VIII grupą urzędników państwowych oraz mieszkanie trzypokojowe. Oczekiwano następujących kwalifikacji: „znajomość zasad gospodarstwa i polityki muzealnej oraz naukowe opanowanie specjalności przynajmniej w jednej grupie pokrewnych działów muzealnych”⁴³, czyli w „grupie historyczno-obyczajowo-kulturalnej wraz z militariami”⁴⁴.

⁴² Pismo wojewody lwowskiego z 23 czerwca 1936 r., F. 204, rkps 53, k. 138.

⁴³ Konkurs na obsadzenie stanowisk w powstającym Zakładzie naukowym Fundacji im. Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu z dniem 1 września 1936 r. F. 204, rkps 53, k. 139.

⁴⁴ Tamże.

Kustoszu biblioteki również miał zapewnione pobory w wysokości VIII grupy urzędników państwowych, wymagano od niego znajomości języków obcych i opanowania zasad „naukowego bibliotekarstwa”, czyli znajomości teorii, praktyki i administracji bibliotecznej, stąd pierwszeństwo przyznawano osobom ze zdany egzaminem państwowej służby bibliotecznej (pierwszej kategorii)⁴⁵.

Kandydaci na oba kontraktowe stanowiska mieli przy tym mieć nieprzekroczony 40 rok życia, uregulowany stosunek do służby wojskowej, obywatelstwo polskie i ukończone studia akademickie: w przypadku kustosza muzeum przynajmniej z niższym stopniem naukowym⁴⁶, a kustosz biblioteki miał ukończyć studia na wydziałach humanistycznym lub filozoficznym (pierwszeństwo przyznawano absolwentom historii lub polonistyki)⁴⁷. Zastrzeżono także możliwość połączenia obu stanowisk.

Departament fundacyjny 17 września 1936 r. polecił Kotuli przygotowanie opinii na temat kandydatów na stanowiska w powstającym Zakładzie Naukowym im. Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu. Kotula przedstawił ją 22 września. Okazało się, że zgłosiło się 18 osób, z których 10 nie miało wystarczających kwalifikacji⁴⁸. Na posadę kustosza aplikowali dr Stanisław Kijak, mgr Aleksander Czarnecki i absolwent filozofii Romuald Szyszkowski⁴⁹. O stanowisko kustosza muzeum i biblioteki (lub tylko muzeum) ubiegali się: dr Tadeusz Nowak, dr Julian Nieć, dr Leon Popiel (Kotula określił go jako wybitnego muzealnika i ewentualnie bibliotekarza), dr Tadeusz Landenberger⁵⁰ (starał się na pierwszym miejscu o stanowisko kustosza muzeum, a na

45 Wymagana była m.in. „znajomość ustaw, przepisów i instrukcyj, mających zastosowanie w tego typu bibliotekach państwowych, w których kandydat pełni służbę; ogólna znajomość wszystkich działów pracy bibliotekarskiej i bibliograficznej, mającej zastosowanie w bibliotekach państwowych; znajomość historii, stanu i potrzeb organizacji bibliotecznej i bibliograficznej w Polsce i w jednym kraju zagranicą; ogólna znajomość organizacji bibliotek we wszystkich ważniejszych krajach zagranicą; ogólną znajomość przepisów kancelaryjno-manipulacyjnych, stosowanych w bibliotekach; dobra znajomość w mowie i piśmie dwóch języków obcych. Por. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 kwietnia 1930 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska I kategorii w państwowej służbie bibliotecznej*, Dz.U. 1930 nr 36 poz. 295, [on-line:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19300360295> – 4.05.2022.

46 Niższy stopień naukowy to magisterium (4 lata studiów), wyższy – doktorat (dwa lata). Przed 1926 r. studia kończyły się egzaminem magisterskim i doktorskim. Zob. J. Jastrzębski, *Państwowe szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej: zagadnienia systemowe*, Kraków 2013.

47 *Konkurs na obsadzenie stanowisk w powstającym...*

48 Należeli do nich: Marek Sagan, Z. Kłoberówna, J. Zaleski, St. Ghutssmann, K. Gottfried, dr T. Furtek, dr J. Kellar, R. Stupnicki, W. Małachowski, dr Kazimierz Hartleb (w tym przypadku chodziło o brak kwalifikacji w dziale muzealnictwa dominującym w Tarnopolu), tamże.

49 Romuald Szyszkowski, absolwent filozofii, przez sześć lat pracował na stanowisku starszego pomocnika bibliotecznego w Bibliotece Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, nagle odszedł z pracy 15 maja 1935 r., miał opinię „bardzo oddanego bibliotece”, redakcja *Słownika biograficznego* powierzyła mu opracowanie życiorysu Baworowskiego (pismo z 16 maja 1935 r.), druk t. 1, s. 368–370.

50 Tadeusz Landenberger urodził się 16 grudnia 1905 r. we Lwowie, jego rodzice – Jan, urzędnik dyrekcji lasów państwowych, prof. na Politechnice Lwowskiej oraz Antonina

drugim – biblioteki) oraz dr Ludwik Grajewski (chciał połączyć oba stanowiska). Landenberger był kandydatem popieranym przez Podolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Tarnopolu, z siedzibą w tamtejszym II Państwowym Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego. Prezes rady Naczelnej, płk. dypl. dr Franciszek Polniaszek⁵¹, oraz dyrektor Podolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Tarnopolu, Adam Heilpern, 20 czerwca 1936 r. oficjalnie (bowiem już wcześniej uzgodniono taką możliwość jako wyraz pomocy dla Towarzystwa) zwrócili się do dyrekcji Biblioteki Fundacji z prośbą o przyjęcie dra Tadeusza Landenberga „na praktykę biblioteczną i muzealną”⁵², która miała trwać miesiąc i rozpocząć się w lipcu. Do pisma załączono informację o celu i pracach Towarzystwa, a także odpis dyplomu naukowego Landenberga. W tym okresie zajmował się on inwentaryzowaniem i konserwacją zbiorów Towarzystwa. Kotula 24 czerwca 1936 r. wyraził zgodę na praktykę biblioteczną (od 1 lipca) Landenberga w Bibliotece fundacyjnej, podkreślił jednak, że planowany czas jest okresem urlopowym, stąd nie sprzyja „wszechstronnemu zapoznaniu się z teorią biblioteczną”⁵³. Przed rozpoczęciem praktyki zalecił, by Landenberger zapoznał się z jego pracą *Instrukcja o katalogach alfabetycznych bibliotek naukowych* (Lwów 1924). Pomocnik biblioteczny Władysław Bandura (zaangażowany na miejsce Romualda Szyszkowskiego; zastępował od 10 lipca do końca sierpnia dyrektora Kotulę) zaznajomił Landenberga z głównymi zasadami katalogowania, a miesięczna praktyka okazała się tak korzystna, że Landenberger planował ją przedłużyć, co jednak uniemożliwiły mu obowiązki rodzinne⁵⁴. Zarząd Towarzystwa 27 czerwca 1936 r. wyraził wdzięczność za przyjęcie Landenberga na praktykę.

z d. Simon – pochodzili z osiadłych w Galicji w XVIII w. niemieckich kolonistów. Tadeusz ukończył szkołę podstawową w Drohobyczu oraz Gimnazjum im. Stefana Batorego we Lwowie, a następnie podjął studia historyczne na Uniwersytecie we Lwowie (pod kierunkiem prof. Franciszka Bujaka), ukończone stopniem doktora w 1931 r. Następnie podjął pracę w gimnazjum w Krośnie, a od 1933 r. w II Państwowym Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Tarnopolu. B. Kaczmarzki, J. Kościak, *Tadeusz Ładogórski (1905–1995)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1997, t. 20, s. 9–10. Uczył historii, geografii, propedeutyki filozofii, kierował gabinetem historyczno-geograficznym oraz biblioteką historyczną (liczyła 296 woluminów, korzystało z niej 237 uczniów). *Sprawozdanie dyrekcji II. Państwowego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Tarnopolu za rok szkolny 1937/38*, Tarnopol 1938, s. 4, 12. Współpracował także z lokalnymi towarzystwami, m.in. z tarnopolskim oddziałem Towarzystwa Szkół Ludowych, na którego zlecenie przygotował artykuł do „Głosu Polskiego”, oraz z Podolskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk.

51 Zob. D. Faszczka: *Udział wojska w życiu społeczno-kulturalnym...*, s. 98; C. Blicharski, *Miscellanea tarnopolskie*, Biskupice 1995, t. 2, s. 393–394.

52 F. 204, rkps 53, k. 141. Rudolf Kotula organizował w Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie szkolenia także dla innych osób zajmujących się bibliotekami, m.in. kurs biblioteczny, obejmujący zasady katalogowania odbył tam od 1 do 10 maja 1933 r. Adolf Raczuń, delegowany przez Dyrekcję Państwowego Gimnazjum I w Tarnopolu. *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. W. Pola w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 10.

53 F. 204, rkps 53, k. 143.

54 *List do Kotuli z 11 sierpnia 1936 r.* F. 204, rkps 53, k. 144.

Rozpatrując podania kandydatów, Kotula uznał, że najpełniejsze kwalifikacje muzeologiczne z zakresu etnografii i antropologii miał asystent w Zakładzie Etnologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza dr Popiel, który ponadto „wykazuje nawet pewną orientację w sprawach bibliotecznych”⁵⁵, zasługuje zatem na nominację na stanowisko kierownika Zakładu i kustosa muzeum. Dodatkowo „znajomość bibliotekarstwa dr. Popiela stworzyłaby możliwość oddania biblioteki pod jego ogólną opiekę”⁵⁶, pod warunkiem zatrudnienia pomocniczego bibliotekarza, którym mógłby być dr Tadeusz Ladenberger, kandydat towarzystw naukowych tarnopolskich, zatrudniony w ograniczonym wymiarze, np. w godzinach popołudniowych. Kotula uważał, że miesięczna praktyka dotycząca katalogowania druków daje mu niewystarczające kwalifikacje na stanowisko kustosa „zupełnie zżytego z metodami i mechanizmem pracy bibliotecznej i obeznanego zupełnie z całością jej agend”⁵⁷. Najlepsze kwalifikacje w tym zakresie posiadał natomiast Szyszkowski, „obeznany do najdrobniejszych szczegółów z wszystkimi agendami bibliotecznymi, wypróbowany ponadto w swej troskliwości i przywiązaniu do Zakładu, w umiejętnym traktowaniu swych obowiązków, opartem o znawstwo przedmiotu i opanowaniu bibliografii, przedstawi [...] bardzo dobry typ bibliotekarza, który dorósł do samodzielnego prowadzenia prac w Bibliotece i do tego, by być dobrym doradcą i kierownikiem w pracach czytelników, a wreszcie godnym zaufania kierownikiem swego działu”⁵⁸. Dodatkową zaletą była znajomość biografii Fundatora i założeń Fundacji; „jest tedy człowiekiem, który latami pracy w Fundacji, kwalifikacją zawodową a znawstwem ustroju i celów fundacji oraz pietyzmem w stosunku do osoby Fundatora [...] nadaje się do trwałego związania go z Zakładem”⁵⁹.

Departament Fundacyjny mimo przedstawionej opinii Kotuli zdecydował się na zaangażowanie dra Landenbergera „jako kontraktowego pomocniczego bibliotekarza w Zakładzie naukowym fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu”⁶⁰. W związku z tym 21 grudnia 1936 r. Kotula przesłał do Departamentu prowizoryczny regulamin jego pracy, zawierający pięć paragrafów⁶¹. Zgodnie z nim Ladenberger był zobowiązany do „dbania o utrzymanie w całości i porządku zbiorów, które będą należały do Zakładu naukowego, a nad którymi opiekę niniejszym obejmuje” (par. 1). Codziennie w dni powszednie od godz. 16 do 20 powinien urzędować w gmachu

55 *Konkurs na obsadzenie stanowisk w powstającym...*, k. 166.

56 Tamże.

57 Tamże.

58 Tamże.

59 Tamże.

60 F. 204, rkps 53, k. 271. Ten wybór mógł wynikać z nawiązanej współpracy z Zarządem Podolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, który wystosował w tej sprawie 27 czerwca 1936 r. pismo do Dyrekcji lwowskiego Baworovianum. F. 204, rkps 53, k. 150. Kotula skrytykował w piśmie z 7 lipca 1936 r. (F. 204, rkps 53, k. 150) niekorzystną „dwoistość wpływów na działalność lub losy personelu” (tamże, k. 156). Pismo Towarzystwa i swoją odpowiedź przekazał do wiadomości Departamentu Fundacyjnego. *List Rudolfa Kotuli do Departamentu fundacyjnego z 7 lipca 1936 r.* Tamże, k. 157.

61 *Pismo Rudolfa Kotuli do Tymczasowego Wydziału Samorządowego w likwidacji, z 21 grudnia 1936 r.*, tamże, k. 214.

biblioteki⁶², która była zamknięta dla czytelników od Wielkiego Czwartku do środy po Świątach Wielkanocnych, w sierpniu, w Dzień Zaduszny, od 23 grudnia do 2 stycznia. W tym okresie Ladenberger miał kontrolować pracę służby Zakładu (par. 2). Następnie był zobowiązany do gromadzenia, rozmieszczenia, uporządkowania i udostępniania zbiorów, ściśle według wskazówek Kotuli, któremu co dwa tygodnie miał przysyłać sprawozdania (par. 3). Planowano także otwarcie czytelni Biblioteki, lecz nie ustalono jeszcze terminu (par. 4), który zależał od stanu katalogowania materiałów bibliotecznych. W razie otrzymywania bezpośrednio funduszy Landenberger miał prowadzić odpowiednie rachunki i zestawienia wydatków, sprawozdania przysyłać co najmniej raz w roku (par. 5). Szczegółowe uwagi fachowe dotyczyły odbioru zbiorów (skontrum), akcesji, ustawienia zbiorów, katalogowania itp. Zaplanowano także szkolenie woźnego Biblioteki w Tarnopolu. Wojewoda lwowski 23 lutego 1937 r. zlecił wysłanie Franciszka Obłąka do Lwowa (na koszt Departamentu fundacyjnego), gdzie pod nadzorem Kotuli, w Bibliotece Uniwersyteckiej, miał przez tydzień (od 9 marca do 15 marca 1937 r.) poznawać zakres pracy „woźnego bibliotecznego”, zwłaszcza zajęcia w magazynie⁶³.

Równolegle wojewoda lwowski polecił Kotuli 13 stycznia 1937 r. wprowadzenie Landenbergera (któremu oficjalnie powierzono prowadzenie biblioteki) „w poruczone mu czynności”, pod nadzorem dyrektora Baworowianum⁶⁴. Jednocześnie oficjalnie zatwierdził dra Tadeusza Ladenbergera jako „osobę prowadzącą bibliotekę” w okresie od 15 stycznia do końca czerwca 1937 r. „w mającym się uruchomić Zakładzie Naukowym Fundacji im. Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu”⁶⁵ (zob. il. 4). Zgodę na tę posadę wyraziło Kuratorium okręgu Szkolnego we Lwowie, gdyż był on nauczycielem w II Gimnazjum Państwowym w Tarnopolu. Wynagrodzenie wynosiło 150 zł miesięcznie (ryczałt), bez dodatkowych świadczeń⁶⁶. Szczegóły zawierała umowa, spisana przez delegata władzy zarządzającej Fundacją, radcę Piotra Dobrzańskiego, który wraz z Kotulą został zobowiązany do komisyjnego wprowadzenia Ladenbergera w czynności związane z zatrudnieniem⁶⁷. W związku z tym Kotula 18 stycznia (a następnie 3 lutego) 1937 r. udał się do Tarnopola w celu ustalenia zakresu i metod

62 Kotula pracował codziennie od 17 do 21, zob. *Pismo do Czesława Millera, architekta*, tamże, k. 148.

63 *Pismo wojewody lwowskiego do Tadeusza Landenbergera, kierownika Biblioteki i Zakładu Naukowego Fundacji W. hr. Baworowskiego w Tarnopolu, z 28 lutego 1937 r.*, F. 204, rkps 54, k. 47, 50, 53.

64 *Pismo do Rudolfa Kotuli z 13 stycznia 1937 r.*, tamże, k. 4. Odtąd Kotula w korespondencji zewnętrznej dotyczącej Zakładu Naukowego podpisywał się jako „Dyrektor Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego opiekujący się Zakładem w Tarnopolu”, por. *Pismo do Księgarni Trzaska, Evert, Michalski z 1 XII*, F. 204, rkps 54, k. 76.

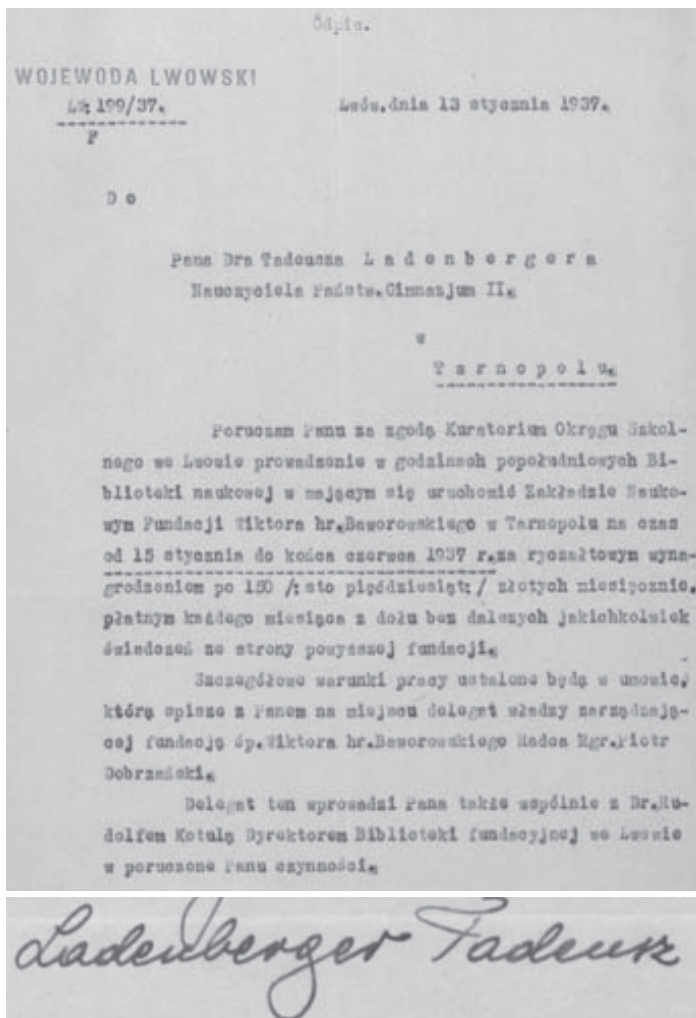
65 *List wojewody lwowskiego do Tadeusza Ladenberga z 13 stycznia 1937 r.*, F. 204, rkps 54, k. 5.

66 W tym okresie dyrektor Biblioteki Fundacji w Lwowie otrzymywał miesięcznie 162 zł uposażenia, miał zapewnione mieszkanie w gmachu Biblioteki (600 zł miesięcznie). F. 204, rkps 53, k. 59. Natomiast wieloletni pracownik, dr Anna Jędrzejowska, dostawała wynagrodzenia 150 zł miesięcznie.

67 *Pismo wojewody lwowskiego do Tadeusza Landenbergera z 13 stycznia 1937 r.*, F. 204, rkps 54, k. 5.

jego pracy w bibliotece, następnie udzielił Landenbergerowi licznych wskazówek i kilkugodzinnych konsultacji⁶⁸. Dotyczyły one m.in. sposobu ustawiania książek (za informacje Landenberger dziękował 1 lutego 1937 r., jednocześnie prosił o spotkanie we Lwowie⁶⁹). Spotkanie odbyło się w Bibliotece Uniwersyteckiej 7 marca 1937 r., omawiano wówczas zasady katalogowania, ustawiania książek i ewidencji księgozbioru⁷⁰.

II. 4. Odpis pisma zawiadamiającego o zatrudnieniu Landenbergera oraz jego podpis

Źródło: F. 204, rkps 54, k. 5.

68 *Pismo Rudolfa Kotuli do Tymczasowego Wydziału Samorządowego w likwidacji, 29 stycznia 1937 r., tamże, k. 13 oraz Pismo Rudolfa Kotuli do Departamentu Fundacyjnego z 9 marca 1937 r. z 9 marca 1937 r., F. 204, rkps 5, k. 41.*

69 F. 204, rkps 54, k. 23.

70 *Pismo Rudolfa Kotuli do Departamentu Fundacyjnego z 9 marca 1937 r., tamże, k. 51.*

Jednocześnie między Kotulą a Landerbergerem była prowadzona stała korespondencja, odnosząca się do zasad organizacji zbiorów oraz wyposażenia Biblioteki (Landerberger informował m.in. o niedopasowaniu szaf „stojących w małym pokoju” do miejsca w magazynie)⁷¹.

Kolejne wizyty Kotuli w Tarnopolu odbyły się w połowie maja i 25 czerwca 1937 r.⁷² Mogły się wiązać z upływającym okresem zatrudnienia Landenbergera⁷³, a także z organizacją muzeum w Tarnopolu. W drugiej połowie 1937 r. kierownikiem Zakładu został dr Leon Popiel, którego Kotula uznał – jak już wspomniano – za „wybitnego muzealnika i ewentualnie bibliotekarza”. Popiel był jednym z badaczy, związanych z Zakładem Etnologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, kierowanym przez prof. Adama Fischera, redaktora naczelnego „Ludu”, działacza Towarzystwa Ludoznawczego. Zorganizowana przez niego szkoła badawcza skupiała się na opisie kultury ludowej południowo-wschodnich kresów Rzeczypospolitej⁷⁴. O rozwoju Biblioteki świadczy ponadto zatrudnienie „w charakterze pomocnika bibliotekarza”⁷⁵ Aurelii Kozłowskiej z Przemyśla. Okres próbny trwał trzy miesiące (od 1 stycznia 1938 r.), a jej wynagrodzenie wynosiło 120 zł. Konieczne było przy tym nie tylko podpisanie odpowiedniej umowy, ale także odbycie szkolenia, prowadzonego w Bibliotece Fundacyjnej we Lwowie⁷⁶. W tym celu wojewoda lwowski 23 grudnia 1937 r. informował Kotulę o konieczności „odpowiedniego przygotowania kandydatki do pracy w Bibliotece przez okres jaki Pan Dyrektor uzna za odpowiedni i udzielenie jej dalszych potrzebnych wskazówek”⁷⁷. Na podkreślenie zasługuje zatem dbanie nie tylko o odpowiednie kwalifikacje personelu na poszczególnych stanowiskach, ale także o nabycie praktycznego doświadczenia (co obowiązywało wszystkie osoby zatrudnione w bibliotece).

Kotula w sprawozdaniu za 1937 r. do Departamentu Fundacyjnego podkreślał, że „założenie ustrojowe nowej i dla krzepnięcia polskości w tarnopolskim bezsprzecznie

71 *Pismo Tadeusza Landenbergera do Rudolfa Kotuli, 13 marca 1937 r.*, tamże, k. 52.

72 *Pismo Rudolfa Kotuli do Departamentu Fundacyjnego, z 28 czerwca 1937 r.*, tamże, k. 151.

73 Landenberger był zatrudniony od 15 stycznia do końca czerwca 1937 r., trudno ustalić, czy po tym okresie współpracował z Zakładem Naukowym. Do wybuchu wojny pracował w II Państwowym Gimnazjum w Tarnopolu, zob. *Sprawozdanie dyrekcji II. Państwowego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Tarnopolu za rok szkolny 1937/38...*, s. 4. W 1938 r. pod jego redakcją wyszedł pierwszy tom „Rocznika Podolskiego”. Okres wojny spędził w powiecie skałackim, gdzie podjął tajne nauczanie, następnie w 1944 r. wstąpił do Wojska Polskiego (opuszczył je w stopniu majora). Zmienił wówczas nazwisko na Ładogórski, w 1948 r. podjął pracę w Instytucie Śląskim, związał karierę naukową z Uniwersytetem Wrocławskim, w 1962 r. otrzymał tytuł prof. nadzwyczajnego, w 1973 r. przeszedł na emeryturę, zmarł 11 maja 1995 r. *Tadeusz Ładogórski 1905–1995*, Instytut Historii PAN, [on-line:] <https://ihpan.edu.pl/zmarli/ladogorski-tadeusz-1905-1995/> – 10.06. 2022.

74 M. Rak, *Materiały do dziejów polskiej dialektologii i etnologii*, Kraków 2018, s. 8.

75 Na temat stanowisk w bibliotece Zakładu Naukowego zob. J. Gwioździk, *W służbie biblioteki. Status i obowiązki pracowników...*

76 F. 204, rkps 54, k. 254.

77 Tamże.

doniosłej instytucji [...] jest wykładnikiem zdrowego i dostatniego finansowego samopoczucia Fundacji oraz zdecydowanej woli jej administratorów rozszerzania i pomnażania wpływu naukowo-kulturalnego Fundacji”⁷⁸. Zgodna z tym założeniem była koncepcja organizacji Zakładu Naukowego, która przede wszystkim w pierwszym okresie działalności miała polegać na „pielęgnowaniu poważnego działu oświatowego i popularno-naukowego z pracownią dostępną dla każdego, kto zechce z niej korzystać dla pracy samokształceniowej, a nawet naukowej”⁷⁹. Istotnym kolejnym etapem prac organizacyjnych było zatem gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów Zakładu Naukowego. O ich losach niewiele wiadomo, poza wzmiankami o przechowywaniu w czasie wojny w piwnicach i znacznym zniszczeniu. W zmienionych realiach politycznych biblioteka i muzeum w Tarnopolu nie mogły już odgrywać roli, jaką przewidział i zaplanował dla nich Fundator, a realizował Departament Fundacyjny.

Bibliografia

Źródła

Lwowska Naukowa Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka: f. 4, rkps 1601, 1602, 1603, 1604.

Lwowska Naukowa Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka: f. 204, rkps 53, 54.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 kwietnia 1930 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska I kategorii w państwowej służbie bibliotecznej, Dz.U. 1930 nr 36 poz. 295, [on-line:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19300360295> – 4.05.2022.

Sprawozdanie Dyrekcji II. Państwowego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Tarnopolu za rok szkolny 1937/38, Tarnopol 1938.

Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. W. Pola w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33, Tarnopol 1933.

Opracowania

Blicharski C., *Miscellanea tarnopolskie*, Biskupice 1995, t. 2, s. 393–394.

Bocheński A., *Kotula Rudolf Gabriel*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 452–453.

Chlebowski B., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa 1880-1892, t. 12, s. 187–192.

Faszczka D., *Udział wojska w życiu społeczno-kulturalnym Tarnopola (1921–1939)*, „Niepodległość i Pamięć” 2012, nr 1–2, s. 91–104.

Gwioździk J., *Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra” 2018, nr 4, s. 13–29.

Gwioździk J., *W służbie biblioteki. Status i obowiązki pracowników Baworovianum we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu jako instytucji dziedzictwa kul-*

78 Tamże, k. 251.

79 Tamże.

- turalnego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, t. 17, s. 22–39.
- Inlender A., *Przewodnik ilustrowany po c.k. ausr. Kolejach państwowych*, zeszyt 32, Wiedeń [s.l.].
- Jastrzębski J., *Państwowe szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej: zagadnienia systemowe*, Kraków 2013.
- Jeniek J., *Przywileje królów i właścicieli miasta Tarnopola znajdujące się w archiwum miejskim*, Tarnopol, nakładem Kółka Naukowego Tarnopolskiego 1892.
- Kaczmarski B., Kościk J., *Tadeusz Ładogórski (1905–1995)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1997, t. 20, s. 9–10.
- Kotula R., *Czy wypełniamy testament Wiktora hr. Baworowskiego? Kilka uwag z powodu zarzutów czynionych dzisiejszym wykonawcom testamentu*, „Słowo Polskie” 1933, nr 141, s. 5.
- Leszczyński J., *Rządy rosyjskie w Kraju Tarnopolskim 1809–1815*, Kraków–Warszawa 1903.
- M.G., *Odbudowa zamku hetmana Tarnowskiego w Tarnopolu przez 54 p.p.*, „Polska Zbrojna” nr 115, 28 IV 1931 r., s. 5.
- Muzeum Podolskie w Tarnopolu*, „Świat” 1913, nr 20, s. 9
- Nałęcz-Dobrowolski M., *Zbiory Muzeum Podolskiego w Tarnopolu*, „Muzeum Polskie” 1917, s. 41–52.
- Przewodnik po Muzeum Podolskiem w Tarnopolu*, Tarnopol 1913.
- Przywileje*, [on-line:] <https://polona.pl/item/przywileje-krolow-i-wlascicieli-miastatarnopola-znajdujacego-sie-w-archiwum-miejskim,MzgyNzAz/3/#info:metadata-2.05.2022>.
- Rak M., *Materiały do dziejów polskiej dialektologii i etnologii*, Kraków 2018.
- Regionalne muzeum podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach*, Tarnopol 1930.
- Tadeusz Ładogórski 1905–1995*. Instytut Historii PAN, [on-line:] <https://ihpan.edu.pl/zmarli/ladogorski-tadeusz-1905-1995/> – 10.06. 2022.
- Tarnopol, 1907, Muzeum Podolskie*, Muzeum w polskiej kulturze pamięci, [on-line:] <http://muzeumpamieci.umk.pl/?p=5581> – 5.05.2022.

Organisational principles of the Research Institute of the count Wiktor Baworowski Foundation in Tarnopol: place – building – personnel

Abstract

Count Wiktor Baworowski planned to establish a Research Institute in Tarnopol to serve as an educational institution for the community of the south-eastern borderlands of the Republic of Poland. Therefore, the Executive Council undertook to organise a library and a museum in Tarnopol to aid popular science, self-education and popularisation of Polish culture among local residents. This article analyses the undertaken organisational work. An important stage was the selection of the library building; Baworowski left detailed plans for its construction and equipment. Finally, a decision was made to adapt the rooms of the so-called new castle in Tarnopol. The staff of the facility was also carefully selected: the library was organised by

Tadeusz Landenberger, while Leon Popiel became the manager of the library and the museum. The Institute was supervised by the director of the Baworovianum in Lvov – Rudolf Kotula.

Keywords: Research Institute of the count Wiktor Baworowski Foundation in Tarnopol, Baworovianum, Tarnopol, Tadeusz Landenberger, Rudolf Kotula, history of libraries.